

Autor: Johann Hari

Na Winstona Churchilla právem vzpomínáme pro jeho úspěšné vedení země během jejího nejslavnějšího momentu – ale co kdyby stál v jejím čele i během jejích nejostudnějších chvil? A co kdyby, kromě vyburcování národa k záchraně světa před nacisty, také bojoval za surovou bělošskou nadřazeností a vytvořil vlastní síť koncentračních táborů? Tuto otázku vznáší nová kniha Richarda Toyeho *Churchill's Empire* – a její ozvěny se donesly dokonce až do Oválné pracovny.

George W. Bush měl v Oválné pracovně Churchillovu bustu. Snažil se vyjádřit obdiv a spřízněnost k hrdinskému odhodlání britského válečného vůdce vytrvat v boji proti fašismu. Barack Obama ji však nechal poslat zpět do Británie (poněkud chaotický příběh o Churchillově bustě v Bílém domě je blíže popsán v článku **Fact-check: did Obama really remove a Churchill bust from the Oval Office?**, *The Guardian* 22. dubna 2016) Není kdovíjak obtížné domyslet si důvod: jeho keňský dědeček Hussein Onyango Obama byl za Churchillovy vlády dva roky bez soudu vězněn a mučen za odpor proti Churchillově říši.

Lze tyto dvě Churchillovy tváře nějak vzájemně smířit? Nebo snad žijeme současně ve světě, který pomohl zachránit, i tom, jenž pomáhal ničit? Jeden z nejtalentovanějších britských historiků Toye se pokusil nestranně dobrat odpovědi na tyto otázky – čímž by nás přinejmenším konečně měl nasměrovat k rozumnější debatě o největší britské ikoně.

Churchill se narodil roku 1874 do Británie, která barvila mapu na růžovo – ovšem za cenu

rudých potoků krve vzdálených zemí. Viktorie se právě stala indickou císařovnou a boj o Afriku měl začít během několika krátkých let. Na Harrow School i později v Sandhurstu slýchal mladý Churchill prostý příběh: nadřazený bílý muž si podmaňuje primitivní snědé domorodce a přináší jim výdobytky civilizace. A tak se mladý Churchill, jakmile to jen šlo, vydal dopřát si svůj vlastní díl z té „spousty drobných válek proti barbarům.“ V údolí Svát v dnešním Pákistánu ho na moment přepadly pochybnosti. Uvědomil si, že vzdor místních lidí je vlastně pochopitelným odporem proti „přítomnosti britských vojsk v zemi, kterou považují za svou vlastní,“ stejně jako by se při invazi chovali Britové. Brzy však tyto myšlenky zaplašil a namísto toho usoudil, že se jedná o vyšinuté džihádisty, jejichž násilnost lze připsat na vrub „silnému sklonu domorodců zabíjet.“

Ochotně se účastnil výprav, jež zpusťovaly celá údolí, při nichž vojáci srovnávali domy se zemí a zničili úrodu. Následně uháněl znovu dobýt Súdán, kde, jak se chlubil, osobně zastřelil přinejmenším tři „divochy.“

Mladý Churchill si to rázoval od jedné imperiální ukrutnosti ke druhé, přičemž je také náležitě bránil. Když se v Jižní Africe začaly stavět koncentrační tábory pro bělošské Búry, docházelo v nich podle něj k „co nejmenší míře utrpení.“ Téměř 28 000 lidí zde zemřelo, a když do britských lágrů nahnali černé Afričany, kterých zahynulo 14 000, napsal jen o svém „rozhořčení, že by si negři mohli troufnout střílet na bělochy.“ Později se svými tamějšími zážitky chlubil: „To bylo tehdy, když ještě válka za něco stála. Byl to skvělý pocit pádit na koni po bojišti.“

Později jako poslanec požadoval průběžně další a další výboje, vycházející ze svého přesvědčení, že „árijská rasa je předurčena k triumfu.“ V jeho pohledu na „domorodce“ je patrná podivná kognitivní disonance. V některých soukromých dopisech jako by projevoval upřímné přesvědčení, že skutečně jde o bezbranné děti, které se „dobrovolně, přirozeně a vděčně začlení do zlatého kruhu starobylé monarchie.“

Když se ale tyto „děti“ od předepsaného scénáře odchýlily, volal Churchill po jejich rozdrčení s odstrašující tvrdostí. Jako ministr pro kolonie ve 20. letech poslal na irské katolické civilní obyvatelstvo neblaze proslulé policejní oddíly **Black and Tans**, a když se proti britské vládě vzbouřili Kurdové, prohlásil:

„Rozhodně podporuji nasazení bojových plynů proti necivilizovaným kmenům... Vyvolalo by to mezi nimi hrůzu.“

Pochopitelně – veškerou kritiku tohoto konání je možno snadno odbýt coby anachronismus. Nesmýšleli tak tehdy všichni? Jedním z nejzajímavějších poznatků Toyeho bádání je, že ve skutečnosti nesmýšleli: dokonce i ve své době byl Churchill považován za představitele nejbrutálnějšího a nejkrutějšího proudu britského imperiálního politického spektra. Premiéra Stanleyho Baldwina jeho kabinetní kolegové varovali, aby ho kvůli jeho předpotopním názorům nebral do vlády. Dokonce i jeho otřesený doktor lord Moran o ostatních rasách

prohlásil: „Winston myslí jen na barvu jejich kůže.“

Podle mnoha svých kolegů pociťoval Churchill hluboký odpor k myšlence demokracie pro kohokoliv jiného než Brity a úzkou skupinku údajně nadřazených ras. Nejvíce očividné to bylo z jeho postoje k Indii. Když Mahátma Gándhí započal svou kampaň nenásilného odporu, Churchill rozzuřeně navrhoval, aby Gándhího „přivázali za ruce a nohy u brány do Dillí, a pak po něm nechali přejít obřího slona i s novým vicekrálem na hřbetě.“ Když odpor narůstal, oznámil:

„Nenávidím Indy. Jsou to ohavní lidé s hnusným náboženstvím.“

Tato nenávist zabíjela. Jen jeden – ale zato obrovský – příklad za všechny: roku 1943 vypukl v Bengálsku hladomor, zapříčiněný, jak prokázal laureát Nobelovy ceny za ekonomii **Amartya Sen**, britskou imperiální politikou. Až tři miliony lidí zahynuly, zatímco britští úředníci prosili Churchilla o dodávky potravin do oblasti. Bez obalu odmítl a běsnil, že si za to Bengálci můžou sami, protože „se množí jako králci.“ Jindy se nechal slyšet, že hladomor „zvesela“ redukuje počet obyvatelstva.

Do měst proudili vychrtlí polomrtví lidé, aby na ulicích pomírali jako mouchy, ale Churchill – k úžasu svých lidí – pro ně měl jen opovržení. Tím dostává značné trhliny obhajoba, že Churchillův imperialismus vycházel především z altruistické tužby pozvednout domněle nižší rasy.

Hussein Onyango Obama se od typických Churchillových obětí liší v jediném: jeho příběh se nerozplynul ve víru dějin, protože se jeho vnuk stal americkým prezidentem. Podle Churchilla se měly úrodné keňské náhorní plošiny stát domovem bělošských osadníků – schválil proto opatření k vyčištění oblasti od místních „mouřeníků.“ Tamější **Kikuje** považoval za „krvelačné děti.“ Když se během poválečného Churchillova premiérování vzbouřili, na 150 tisíc jich nechal nahnat do detenčních táborů, které později Pulitzerovou cenou oceněná britská historička Caroline Elkinsová nazvala „britskými gulagy.“ Elkinsová, která v rámci přípravy své knihy *Britain's Gulag: The Brutal End of Empire in Kenya* tyto lágry pět let studovala, vysvětluje metody využívané za Churchillovy vlády k rozdrčení místních iniciativ za nezávislost: „Rozšířené bylo používání elektrického proudu, cigaret i ohně,“ píše. „Muži z vyšetřovacích týmů podezřelé povstalce Mau Mau bičovali, stříleli a mržčili.“

Hussein Onyango Obama se z prodělaných hrůz nikdy doopravdy nevzpamatoval.

Mnohá, Churchillem způsobená zranění se nezahojila dodnes a den co den se objevují na titulních stranách. Právě on vymyslel Irák, když tři soupeřící etnicko-náboženské skupiny propojil jednou hranicí, která je takřka neustále zalévána čerstvou krví. Jako ministr kolonií nabídl, přespříliš Zaslíbenou zemi Židům i Arabům – přestože v soukromí podle všeho rasisticky pohrdal oběma skupinami. Palestincům se posmíval coby „divochům, kteří se živí hlavně velbloudím trusem,“ a byl znechucen, že „Izraelci berou jako samozřejmost, že

vyženeme místní obyvatelstvo, aby výsledný stav odpovídal jejich představám.“

Pravda, nad některými nejhoršími imperiálními excesy se Churchillovi zřejmě upřímně zvedal žaludek. Trápil se zabíjením žen a dětí a kritizoval masakr v Amritsaru z roku 1919. Toye se pokouší tyto pochybnosti vyložit jak známku uměřenosti – ty však sotva kdy ovlivnily Churchillovo jednání. Jakmile už jste se jednou rozhodl ovládat lidi proti jejich vůli silou, neměly by vás výsledné ukrutnosti překvapovat. **Vládni, Británie!** muselo nevyhnutelně vést ke kruté Británii. (

Jak tedy vzájemně smířit obě strany mince? Byl Churchillův odpor proti nacismu z morálních pohnutek pouhou zástěrkou, která měla zakrýt snahu zničit rivala Britského impéria?

Toye cituje amerického předáka hnutí za občanská práva Richarda B. Moorea, podle něhož šlo o „vzácnou a šťastnou náhodu,“ že se v daný dějinný moment „protnuly životně důležité zájmy Britského impéria s těmi převážné většiny lidstva.“ To ale přece jen kreslí až příliš kritický obraz. Kdyby totiž Churchillovi záleželo jen na záchraně impéria, zřejmě by se dokázal s Hitlerem domluvit. Ne, skutečně cítil k nacismu hlubší odpor. Možná to byl gauner, ale když narazil na gaunera ještě horšího, byl to schopen uznat – a tomu dost možná vděčíme za naši svobodu.

Také to má svědomí jeden z největších paradoxů Churchillova života: během boje proti nacistům přišel s jednou z asi nejlepších obhajob demokracie v prozaicko-poetickém stylu, jaká kdy spatřila světlo světa. Sice nechtěl přiznat právo na zpeněžení tohoto šeku černochům či Asiatům, ti se však nespokojili s výmluvou, že v Bance spravedlnosti došly peníze. Jak napsal ghanský nacionalista Kwame Nkrumah: „Všechna ta statečná spravedlivá slova o svobodě vysílaná do celého světa se ujala a vyrašila i tam, kde to nebylo záměrem.“ Churchill se tak dožil toho, jak demokraté v britských dominiích a koloniích od nacionalistického předáka Aung Sana v Barmě po indického Džaváharlála Néhrúa využívali jeho opojná slova proti němu.

V konečném součtu slova slavného a velkolepého Churchilla – odpůrce diktatury, převažují skutky krutého a úzkoprsého Churchilla, který se je pokusil vnutit snědým národům po celém světě. Skutečnost, že v našem světě je svobodná a nezávislá Indie velmocí zastíňující Británii a vnuk „divochů“ se stal nejmocnějším mužem planety, nechť poslouží coby zavržení nejtemnějších Churchillových rysů – a sladké, ironické vítězství těch nejlepších.

Úvaha Johanna Hariho **Not his finest hour: The dark side of Winston Churchill** vyšla v novinách *The Independent* 27. října 2010.